

Jarosław Grzechowiak

Filmy kinowe i telewizyjne polskich „zespołów partyjnych” w latach 1975-1991 – streszczenie rozprawy doktorskiej

Celem pracy jest analiza działalności zespołów filmowych „Iluzjon”, „Profil”, „Kraków”, których kierownikami artystycznymi byli zasłużeni i wpływowi działacze Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej. Zespoły te, określane przez samych kierowników jako „partyjne”, kierowane były przez Czesława Petelskiego („Iluzjon”; reżyser filmów: *Baza ludzi umarłych*, *Ogniomistrz Kaleń*, *Kazimierz Wielki*), Bohdana Porębę („Profil”; reżyser filmów: *Hubal*, *Jarosław Dąbrowski*, *Gdzie woda czysta i trawa zielona*) i Ryszarda Filipskiego („Kraków”; reżyser filmów: *Orzeł i reszka*, *Wysokie loty*, *Kto ty jesteś* oraz odtwórca tytułowej roli w filmie *Hubal*). Kontekstem analiz będzie dynamika zmian w polityce kulturalnej PZPR w drugiej połowie lat 70. i w latach 80., dokonująca się także pod wpływem wydarzeń historycznych (karnawał Solidarności i stan wojenny) na funkcjonowanie kinematografii, a także relacja „partyjnych zespołów” wobec innych grup twórczych w ramach nadzorującego je Przedsiębiorstwa Realizacji Filmów „Zespoły Filmowe” i Naczelnego Zarządu Kinematografii.

Badania dotyczyły lat 1975-1991 – ostatniego okresu funkcjonowania PRL oraz pierwszych lat po zmianach politycznych i gospodarczych. Ramy czasowe definiowane są przez dwa wydarzenia. Rok 1975 to początek działalności Zespołu Filmowego „Profil” Bohdana Poręby oraz umowna data produkcji filmu *Kazimierz Wielki* (1975; reż. Ewa i Czesław Petelscy), realizowanego w ZF „Iluzjon”. Rok 1991 to moment realizacji trzech ostatnich filmów kierowanego przez „Profilu” – *Latających machin kontra Pan Samochodzik* (reż. Janusz Kidawa), *Szwedów w Warszawie* (reż. Włodzimierz Gołaszewski) i *Siwej legendy* (reż. Bohdan Poręba).

Pomiędzy tymi dwiema datami granicznymi wszystkie trzy zespoły, będące przedmiotem badań przeszły przez szereg zmian, których część miała swoje źródła w wydarzeniach politycznych, przede wszystkim w Karnawale „Solidarności”. W 1981 roku, na mocy głosowania członków Stowarzyszenia Filmowców Polskich, wszystkie trzy zespoły zostały zlikwidowane, przeciwko czemu, zarówno na łamach prasy, jak i w instancjach partyjnych protestowali ich kierownicy artystyczni. Reaktywowanie dwóch z tych zespołów – „Iluzjonu” i „Profilu” – nastąpiło krótko po ogłoszeniu stanu wojennego, w lutym 1982 roku.

W ciągu 25 lat w tych trzech zespołach powstało kilkadziesiąt filmów, podejmujących różne tematy, wykorzystujących rozmaite konwencje gatunkowe oraz reprezentujących zróżnicowany poziom artystyczny. Jednak oprócz produkcji jednoznacznie zaangażowanych politycznie, niezbyt chętnie oglądanych przez publikę, realizowane były filmy, które cieszyły się dużą popularnością. Oprócz analizy programowej i tekstualnej „Iluzjonu”, „Profilu” i „Krakowa” projekt przyniesie również badanie warstwy ideologicznej i propagandowej zawartej w produkcjach wspomnianych zespołów oraz przywoła okoliczności produkcyjne, w jakich realizowane były te filmy.

Rozprawa ma przynieść odpowiedzi na następujące pytania badawcze: Jaka była polityka programowa i tematyczna tych zespołów? W jakim stopniu w polityce programowej „partyjnych zespołów” dominowały elementy polityki kulturalnej i historycznej? Czy filmy „Iluzjonu”, „Profilu” i „Krakowa” miały problemy z cenzurą, jeśli tak, to z jakimi zarzutami spotykali się twórcy tych filmów? W jaki sposób sytuacja polityczna (zwłaszcza okres Karnawału „Solidarności”) wpływała na funkcjonowanie tych zespołów? Jaką opinię miały w środowisku filmowym „partyjne zespoły”? W jaki sposób filmy „partyjnych zespołów” oceniali recenzenci filmowi? Jak na działalność i kondycję finansową „Iluzjonu” i „Profilu” wpłynęły ostatnie lata systemu komunistycznego oraz (w przypadku „Profilu”) zmiany polityczne i gospodarcze 1989 roku?

W swoim projekcie chciałbym zweryfikować następujące hipotezy: Filmy realizowane w ramach „zespołów partyjnych” były realizacją zapisów polityki kulturalnej Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej. Ich twórcy stawiali sobie za zadanie obronę doktryny socjalistycznej, a w chwilach największych kryzysów systemu „ratowanie” tej ideologii. W filmach historycznych reżyserzy i scenarzyści realizowali wymogi ówczesnej polityki historycznej, w wielu przypadkach posuwając się do fałszerstw bądź przemilczeń niewygodnych faktów. Twórcy ci realizowali swoje filmy często z tą samą ekipą najważniejszych twórców i z obsadą, złożoną z aktorów podzielających (przynajmniej deklaracyjnie) oficjalne przekonania.

Rozprawa została w znacznej mierze oparta na materiałach archiwalnych; niektóre z nich zostały przywołane i wykorzystane w kontekście badań naukowych po raz pierwszy. Wśród dokumentów znalazły się m.in. protokoły z posiedzeń Komisji Kolaudacyjnej Filmów Fabularnych, recenzje scenariuszy, raporty produkcyjne (tzw. Sprawozdania organizacyjno-ekonomiczne) oraz dokumenty będące wynikiem ewaluacji zespołów filmowych dokonywanej przez instytucje nadrzędne (Naczelny Zarząd Kinematografii oraz Komitet Kinematografii).